

Tolstoj als pedagoog

CAHIER

3a

Tolstoj geeft
een algemeen beeld
van hoe het in
november en december 1861
toeging in zijn school

**Tolstoj geeft
een algemeen beeld
van hoe het in
november en december 1861
toeging in zijn school**

Er zijn geen beginnelingen bij ons op school.¹De school heeft drie klassen, vier onderwijzers en ongeveer veertig leerlingen, die vijf tot zeven uur per dag les krijgen. De onderwijzers houden klassenboeken bij en elke zondag bespreken zij hun werk onderling en stellen aan de hand daarvan een leerplan op voor de komende week. Deze plannen worden niet iedere week gerealiseerd, maar worden telkens aangepast aan de vragen van de leerlingen. Voordat ik iets vertel over het onderwijs op onze school, moet ik eerst kort uitleggen wat de school van Jasnaja Poljana nu precies is en in welk ontwikkelingsstadium zij zich bevindt.

1. Dit lijkt niet logisch, omdat de school er toch was voor kinderen die voor het eerst onderwijs kregen. Maar Tolstoj bedoelt hier iets anders te zeggen, namelijk dat het kind dat voor het eerst naar school gaat in zijn jonge leven al heel veel dingen geleerd heeft (Tolstojs jongste leerlingen waren al 7 jaar) en ook, zoals de Nederlandse Tolstojkenner A.F. (Sander) Zweers ons schreef, dat het kind dan nog dichterbij het levensdoel van harmonie, waarheid, schoonheid en goedheid staat dan de in dit opzicht door samenleving en cultuur 'bedorven' volwassenen. Tolstoj was in zijn pedagogisch denken sterk beïnvloed door Rousseau.

Net als een levend wezen is de school niet alleen ieder jaar, elke dag of ieder uur aan verandering onderhevig, maar wordt zij bovendien van tijd tot tijd getroffen door crises, ziekten, rampspoeden of lijdt zij aan een slecht humeur. Een dergelijke crisis heeft de school van Jasnaja Poljana afgelopen zomer doorgemaakt. Daar zijn veel oorzaken voor aan te wijzen: ten eerste waren de beste leerlingen vertrokken, zoals iedere zomer het geval is. We kwamen hen nog maar zelden tegen, want ze waren aan het werk op het land of in de wei. Ten tweede deden nieuwe onderwijzers hun intrede op school en begonnen nieuwe invloeden merkbaar te worden. Ten derde kwamen er elke dag nieuwe bezoekers – onderwijzers, die hun vakantie benutten om een dagje bij ons rond te kijken – en voor de goede gang van zaken op een school is er niets storender dan bezoekers. Want op de een of andere manier zal een onderwijzer toch proberen om indruk op die bezoekers te maken.

Er zijn vier onderwijzers. De twee ouderen zijn al twee jaar aan onze school verbonden. Ze kennen de leerlingen, weten wat hun taak is en zijn gewend aan de vrijheid en schijnbare wanorde die er op onze school heerst. De andere twee zijn nieuw en zelf pas net van school. Zij zijn fervente voorstanders van netheid, roosters, de bel, lesprogramma's enzovoort en zijn nog niet zo ingeburgerd als de twee ouderen. Wat de ervaren onderwijzers volkomen vanzelfsprekend vinden, zoals de gezichtsuitdrukkingen van een

weliswaar lelijk, maar dierbaar kind dat voor onze ogen is opgegroeid, dat wordt door de nieuwelingen alleen maar gezien als een te corrigeren onvolkomenheid.

De school is gehuisvest in een stenen gebouw van twee verdiepingen.² Twee vertrekken worden gebruikt als leslokaal, twee dienen er als onderwijzerskamer en dan is er nog een kantoortje. Op de stoep, onder een afdakje, hangt de schoolbel met een touw aan de klepel. In de benedenhal zijn rekstokken tussen de wanden bevestigd, in de bovenhal staat een werkbank. In de hal onder aan de trap, beiden vol modder en sneeuw, hangt het lesrooster.

Het leerplan is als volgt: om een uur of acht stuurt een onderwijzer, die intern is – een voorstander van orde en gezag en tegelijkertijd de conciërge van de school – een van de jongens die altijd op school overnachten erop uit om de bel te luiden.

In het dorp staat men op en maakt de vuren aan. Vanuit de school zijn die vuren goed te zien en een half uur nadat de bel geluid heeft, verschijnen er in de mist of regen, of in de eerste schuine stralen van de herfstzon op de heuvel tus-

2. Het huis op Tolstojs voormalige landgoed dat nu het Koezminski-huis genoemd wordt (zie de foto). Dit huis lag, en ligt nog steeds, aan een hoger gelegen bosrand met uitzicht over een dal met daarin een klein meer. Aan de overzijde van dat meer stonden de hutten (nu de huizen) van het dorp. Aan het begin van de winter vroor het meer dicht. De kinderen kwamen over de Berkenlaan van het landgoed en door de velden de heuvel op.

*Het schoolgebouw,
nu het Koezminskihuis
genoemd.*

sen de school en het dorp donkere figuurtjes, alleen of in groepjes van twee of drie. Het kuddegedrag uit de begintijd is bij deze leerlingen al lang verdwenen. Ze hoeven elkaar ook niet meer aan te sporen met kreten als "Hé jongens, laten we gaan, de school is begonnen!" Als het tijd is, komen ze vanzelf. Ze hebben bij ons al het een en ander geleerd en, vreemd genoeg, leidt dit ertoe dat zij er geen behoefte meer aan hebben om als groep te komen. Het schijnt mij toe dat zij met de dag onafhankelijker worden en dat hun individuele karakters meer eigenheid krijgen. Ik heb nog nooit gezien dat de kinderen op weg naar school aan het spelen waren, behalve misschien de kleintjes of een van de

nieuwelingen die van andere scholen waren gekomen.

Niemand heeft boeken of schriften bij zich, want huiswerk wordt er bij ons niet gegeven. Wat zij niet in hun handen hoeven mee te dragen, hoeven zij ook niet in hun hoofd te hebben. Geen les van gisteren hoeven zij zich vandaag nog te herinneren. Zij maken zich geen zorgen over de les van morgen. Zij brengen alleen zichzelf mee, hun ontvankelijke aard en hun overtuiging dat het vandaag net zo fijn zal zijn als gisteren. Zij denken niet aan de lessen, totdat die begonnen zijn.

Er worden nooit standjes uitgedeeld voor te laat komen en er zijn ook geen laatkomers, hooguit wat oudere leerlingen, die door hun vaders worden thuisgehouden om een of ander karweitje op te knappen. In zulke gevallen komen zij, als zij klaar zijn met dat werk, op een draf naar school gierend en zijn dan buiten adem.

Zolang de onderwijzer er nog niet is, staan de leerlingen in groepjes bij elkaar. Sommigen hangen wat rond bij de stoep en proberen elkaar van de treden af te duwen, anderen glijden baantje op het met ijs bedekte pad en weer anderen zijn dan alvast in het leslokaal gaan zitten waar ze wat lezen, schrijven of spelen tot de onderwijzer binnenkomt. De meisjes bemoeien zich niet met de jongens. Als deze van plan zijn iets samen met de meisjes te ondernemen, richten zij zich nooit tot één van hen, maar altijd tot de hele groep in de trant van: "Hè meisjes, waarom komen jullie niet baantje glijden?" of "Hé moet je die meisjes eens zien, het lijken wel

ijspegels!" of: "Nou meisjes, kom maar op, met zijn allen tegen mij alleen!" Slechts een van de meisjes, een veelzijdige, begaafde dochter uit een herenhuis, van een jaar of tien, begint zich los te maken uit deze meisjesgroep. Zij is de enige die door de jongens als gelijke wordt behandeld, als een jongen, alleen een aandoenlijk beetje hoffelijker, toegelijker en terughoudender.

De twee laagste klassen zitten in één lokaal, de hoogste bevindt zich in een ander vertrek.³ Stel dat er deze ochtend in de eerste klas spellend lezen, in de tweede begrijpend lezen en in de derde rekenen op het rooster staat. Wanneer de onderwijzer bij de jongste kinderen binnenkomt treft hij die schreeuwend op de grond aan: "De berg is nog te klein!" of "Hè jongens, jullie drukken me bijna dood!" of "Hou op, nou is 't genoeg! Niet aan m'n haren trekken!" enzovoort. "Goedemorgen Pjotr Michajlovitsj!" roepen weer anderen terwijl ze gewoon doorstoeien.

De onderwijzer pakt de boeken en deelt ze uit aan degenen die met hem mee naar de kast zijn gelopen. Terwijl ze nog in een kluwen op de grond liggen, vragen de bovenste jongens ook om een boekje, maar krijgen dat niet. De kluwen ontwart zich en wordt langzamerhand kleiner. Zodra het

3. Tolstoj noemde zijn hoogste klas , met leerlingen die het snelst leerden en het verst waren, de eerste klas, en de klas met de jongsten en minst geletterden de derde klas. Om verwarring met onze Nederlandse nummering van klassen te voorkomen hebben wij dat hier omgekeerd.

merendeel van de kinderen een boekje heeft, rent ook het laatste restje naar de boekenkast en roept: "Ik ook! Ik ook! Ik wil hetzelfde boekje als gisteren; ik wil een Koltsovboek" enzovoort. Als er nog een paar heethoofden overblijven die hun vechtpartij op de vloer voortzetten, dan roepen de kinderen die al met een boek op hun schoot zitten: "Hé, waarom maken jullie zo'n lawaai? Wij kunnen niets verstaan! Nou is het genoeg!" De twee worstelaars geven toe en pakken, nog nahijgend hun boeken. Een tijdje zijn ze nog zo opgewonden dat ze met hun benen moeten schommelen, maar dan verdwijnt de geest van de strijd en heerst de geest van het lezen in het lokaal. Met dezelfde overgave waarmee hij Mitka aan zijn haren trok, leest een leerling nu in een boek van Koltsov. Met bijna opeengeklemd kaken en met heen en weer flitsende ogen niets anders ziende dan zijn boek. Er zou evenveel moeite voor nodig zijn om hem nu van zijn boek los te rukken als kort tevoren van zijn vechtpartij.

Iedereen gaat zitten waar die wil: op de banken, op de tafels, in de vensterbank, op de vloer of in de leunstoel. De meisjes gaan altijd bij elkaar zitten. Vriendjes en kinderen uit hetzelfde dorp – vooral de kleintjes, bij wie die de kameraadschap nog het sterkst is – zitten ook altijd bij elkaar. Zodra een van hen besluit om in een bepaalde hoek te gaan zitten, gaan al zijn kameraadjes, elkaar duwend en onder de banken doorkruipend, ook daarheen en gaan naast hem zitten. En als ze in het rond kijken, straalt er een zo grote tevredenheid en zoveel geluk van hun gezichten af, dat het

De leerlingen in 1861.

wel lijkt of ze voor de rest van hun leven gelukkig zullen blijven nu ze eenmaal op deze plaats zitten.

Een leunstoel, die toevallig in het lokaal verzeild is geraakt, leidt tot jaloezie onder de wat zelfstandiger leerlingen zoals ook het meisje uit het herenhuis. Zodra er eentje in die stoel wil gaan zitten, ziet de ander al aan zijn of haar ogen wat die van plan is en brandt de strijd los. De een perst de ander eruit, en de overwinnaar spreidt zich zo breed mogelijk uit en gaat door met lezen. Net zo verdiept in zijn boek als de anderen.

Ik heb nog nooit gezien dat er tijdens de les werd gefluisterd, gegiecheld, in de handen geproest van het lachen of dat ze elkaar knepen of hun beklag over elkaar deden bij de

onderwijzer. Wanneer een nieuweling, die van een koster of op een andere school heeft les gehad, met zo'n klacht komt, dan luidt het steevast: "Waarom knijp je niet terug?"

Als de onderwijzer de klas van de jongste kinderen binnenkomt, dromt iedereen om hem heen bij het bord bovenop banken en tafels. Als een leerling voorleest omringen ze hem allemaal. Bij een schrijfles zitten de leerlingen wat ordelijker. Bij tijd en wijlen staan ze op om elkaars schriften te bekijken of om hun schrift aan de onderwijzer te laten zien.

Volgens het rooster zijn er vier lessen tot de middagpauze, maar soms worden er maar twee of drie lessen gegeven en weer een andere keer worden er heel andere vakken behandeld dan op het rooster staan. In de hoogste klas kan de onderwijzer beginnen met rekenen en dan doorgaan met meetkunde of hij begint met Bijbelse geschiedenis en eindigt met grammatica.

Soms laten onderwijzer en leerlingen zich zo meeslepen dat de les niet een uur duurt maar drie uur. "Meer, meer!" roepen ze terwijl ze hun medeleerlingen die er genoeg van hebben vol minachting toevoegen: "Als je moe bent ga je maar bij de kleintjes zitten."

Godsdienst en tekenen zijn de enige vakken waarbij alle leerlingen bijeen komen in hetzelfde lokaal. Alleen de godsdienstlessen worden altijd op vaste tijden gegeven, omdat die onderwijzer op twee werst afstand woont en maar twee

keer per week komt.⁴

Voorafgaand aan deze gezamenlijke lessen is er veel drukte, gegil en gejoel en lijkt de chaos het grootst. Houten banken worden van het ene lokaal naar het andere versleept, anderen zijn aan het vechten, kinderen van het huispersoneel rennen naar de keuken om brooddeeg te halen wat ze dan in de kachel roosteren. Eentje gapt er iets van zijn buurman, een paar doen gymnastiek en net als 's ochtends is het aanmerkelijk eenvoudiger om ze zichzelf te laten kalmeren dan het zou zijn om hen daartoe te dwingen. Bij de geest die in de school heerst is het onmogelijk de leerlingen met fysieke middelen tot kalmte te brengen. Hoe harder de onderwijzer schreeuwt – en dat is wel eens gebeurd – des te luider gillen zij. Zijn geschreeuw is voor hen alleen maar opwindend. Maar als het lukt om hen te kalmeren en hun aandacht ergens anders op te richten, dan komen de hoge golven in de kleine zee langzaam tot bedaren. Meestal hoeft je zelfs geen woord te zeggen.

De meest favoriete les van iedereen, tekenen, begint om twaalf uur 's middags als ze allemaal honger beginnen te krijgen na de drie uur die zij dan gewerkt hebben. Omdat er voor deze les ook nog eens stoelen van het ene lokaal naar het andere moeten worden gesleept, is de herrie oorverdovend. Maar toch zitten de leerlingen klaar als de onderwijzer zover is en bovendien krijgt degene die de les ophoudt van zijn medeleerlingen danig op zijn kop.

4. Een werst is ruim 1 kilometer.

Hierbij moet ik even een kanttekening maken. Als ik een beschrijving geef van de school van Jasnaja Poljana, dan wil ik geen voorbeeld stellen of voorschrijven hoe het moet of wat goed is voor een school. Ik wil alleen maar een getrouw beeld van de school geven. Ik denk dat een dergelijke beschrijving van nut kan zijn. Als ik erin slaag om in de volgende afleveringen van dit tijdschrift een duidelijk beeld te geven van de ontwikkeling van de school, dan zal het de lezer vanzelf duidelijk worden waarom de school juist zó'n karakter moest krijgen. Waarom ik deze werkwijze goed vind en waarom het mij ten enen male onmogelijk zou zijn dit te veranderen, zelfs als ik dat zou willen. De school heeft zich vrijelijk ontwikkeld uit de uitgangspunten door onderwijzers en leerlingen bedacht.

Ondanks de overheersende invloed van de onderwijzer heeft de leerling te allen tijde het recht gehad om niet naar school te komen en, als hij of zij toch komt, om niet naar de onderwijzer te luisteren.

De onderwijzer heeft het recht om een leerling niet tot de les toe te laten en mag alle kracht van zijn invloed laten gelden tegenover het individuele kind en tegenover de andere leerlingen.

Hoe verder de leerlingen in hun ontwikkeling komen, des te uitgebreider wordt het aantal vakken en des te dringender is dan een ordening nodig. Het gevolg hiervan is dat bij een normale en vrije ontwikkeling van de school, de leerlingen steeds duidelijker uit zichzelf de behoefte voelen

aan regels. Des te sterker wordt hierin ook de invloed van de onderwijzer. Sinds de eerste dag van de school hebben we de werking van dit mechanisme voortdurend bevestigd gezien. Aanvankelijk was het onmogelijk een indeling in klassen te maken, in vakken, pauzes en lesuren. Alles sloot zich vanzelf aaneen en iedere poging om enige scheiding aan te brengen liep op niets uit. Maar nu zijn er zelfs in de laagste klas al leerlingen die willen dat de onderwijzer zich aan het rooster houdt, die het vervelend vinden als ze gestoord worden in hun lessen en die de kleintjes wegsturen die op hen toe komen lopen.

Ik ben van mening dat deze uiterlijke wanorde in het begin nuttig is, en niet veranderd moet worden, hoe vreemd en ongemakkelijk dat voor een nieuwe onderwijzer ook mag zijn. Over de voordelen van dit systeem zal ik nog vaker te spreken komen, maar over de vermeende bezwaren er tegen wil ik hier het volgende zeggen. Ten eerste schijnt ons een dergelijke wanorde, of vrije orde, alleen zo vreselijk omdat wij gewend zijn aan iets heel anders, namelijk zoals wijzelf zijn opgevoed. Ten tweede gebruikt men dwang in de opvoeding zowel als elders alleen uit haast en uit onvoldoende respect voor de menselijke aard. We denken dat de wanorde groter en groter zal worden en geen einde kent, en dat krachtdadig optreden de enige manier is om er een einde aan te maken. Terwijl je alleen maar een tijdje zou hoeven te wachten om de wanorde (de levendigheid) van-

Zelfportret uit
1862: “
Heb mezelf
gefotografeerd.”

zelf te zien overgaan in een orde die veel beter en hechter is dan die wij hadden kunnen bedenken..

Scholieren zijn – zo jong als zij zijn – mensen en als mensen hebben zij dezelfde behoeften als wij, denken volgend dezelfde lijnen. Zij willen allemaal leren – komen alleen daarom naar school – en daarom zullen zij vanzelf tot de conclusie komen dat zij zich aan bepaalde voorwaarden zullen moeten houden om te kúnnen leren.

Ook al zijn zij kleine mensen, zij vormen een sociale eenheid die door één gedachte verbonden is. “Daar waar drie mensen in Mijn naam bijeen zijn, zal Ik me in hun mid-

den bevinden!”⁵ Als zij alleen gehoorzamen aan natuurlijke wetten, die uit hun aard voortvloeien rebelleren en moppen zij niet, maar als zij zich moeten onderwerpen aan jouw tevoren bedachte inmenging geloven zij niet in de rechtmatigheid van jouw bellen, roosters en reglementen.

Hoe vaak heb ik niet meegemaakt dat een stel kinderen aan het vechten was en dat een onderwijzer zich haastte om de partijen te scheiden. Eenmaal gescheiden kijken de twee vijanden elkaar loerend aan en zelfs de aanwezigheid van een strenge onderwijzer zal hen er niet van weerhouden om even later de ander een nog pijnlijker trap te geven. Ik maak het dagelijks mee dat een Kirjoesjska met opeengeklemd kaken een Taraska te lijf gaat, hem bij zijn haren grijpt, op de grond gooit en, naar het eruitziet, zijn leven wil geven om zijn vijand op een geduchte aframmeling te trakteren. Maar er gaat nog geen minuut voorbij of Taraska ligt te lachen onder Kirjoesjska die dan op hem zit. Het is zoveel makkelijker onderling je rekeningen te vereffen: vijf minuten later zijn ze weer de beste maatjes en zitten ze naast elkaar.

Onlangs raakten er in de pauze twee jongens met elkaar in een vuistgevecht. De ene, ongeveer negen jaar oud uit de tweede klas, uitzonderlijk goed in rekenen, de ander een zoon van een huisknecht, een intelligente maar kleine rancuneuze jongen met stekelhaar en donkere ogen, bij-

5. Mattheus 18 : 20

genaamd Katje. Katje had de rekenaar bij zijn lange haar vastgepakt en hem met zijn hoofd tegen de muur geslagen; deze probeerde tevergeefs Katje bij zijn korte haartjes te pakken. Katjes donkere oogjes glinsterden triomfantelijk. De rekenaar kon nauwelijks zijn tranen bedwingen en riep maar steeds: "Nou! Nou! Wat? Wat?" Het was aan hem te zien dat hij er niet zo best aan toe was en dat hij zich alleen maar groot probeerde te houden.

Dit duurde vrij lang en ik twijfelde of ik moest ingrijpen of niet. "Hé, ze zijn aan het vechten! Moet je kijken!" riepen de jongens en ze verdrongen zich om de vechtjassen. De kleintjes lachten, maar de groteren wierpen elkaar veelbetekenende blikken toe, hoewel ze geen aanstalten maakten om in te grijpen. Maar hun blikken en stilzwijgen misten hun uitwerking niet op Katje. Hij begreep dat hij er verkeerd aan deed, begon schuldbewust te glimlachen en liet langzaam de haren van de rekenaar los. Die wrong zich los, gaf Katje een duw, zodat die viel en met zijn hoofd tegen de muur sloeg, en liep tevreden weg.

Katje begon te huilen, rende zijn vijand achterna en sloeg hem uit alle macht op zijn bontjas zonder hem te bezeren. De rekenaar stond op het punt om hem een klap terug te geven, maar op dat moment werd er door sommige omstanders afkeurend geroepen. "Moet je zien, hij vecht met een kleintje! Rennen Katje!" Hiermee was de zaak afgedaan, alsof het gevecht niet eens had plaatsgevonden. Maar ik veronderstel dat zij zich beiden vaag bewust geworden waren

dat vechten onplezierig is, omdat ze allebei pijn leden.

De gedachte kwam in me op dat ik getuige was geweest van hoe het gevoel voor rechtvaardigheid een groep kan leiden. Hoe vaak worden zulke geschillen niet beslecht en weet je absoluut niet volgens welke codes terwijl toch beide partijen ermee tevreden zijn? Hoe willekeurig en onrechtvaardig zijn daarbij vergeleken al die gebruikelijke opvoedkundige methoden die in zulke gevallen worden toegepast?

“Jullie hebben allebei schuld! Op je knieën!”⁶ zegt de pedagoog, maar hij doet daar verkeerd aan, want er is maar één schuldig en die triomfeert nu. De onschuldige, op zijn knieën de opgekropte woede verbijtend, wordt daarbij dubbel gestraft. Of de pedagoog zegt: “Het is jouw schuld, want jij hebt dit of dat gedaan en daarom krijg je straf,” met het gevolg dat de gestrafte zijn tegenstander nog dieper zal haten, omdat hij de autoritaire macht – waarvan hij de rechtmatigheid niet erkent – aan de kant van die tegenstander weet.

Of de pedagoog kan zeggen: “Je moet het hem vergeven, want dat is wat God wil en dan ben je beter dan hij.” Terwijl hij alleen maar sterker wil zijn dan de ander, niet beter, en

6. Kennelijk was het toen op Russische scholen een gebruikelijk soort straf om kinderen bij een muur of in een hoek van het lokaal op de knieën te laten zitten.

In het boek *De onbekende jonge Tolstoj* vertelt oud-leerling Fedjka van een keer waarop hij door Tolstoj zelf (!) gedwongen werd op de knieën te gaan, samen met een volwassen arbeider die in de klas wilde leren lezen en die door Fedjka was getreiterd.

begrijpt ook niet wat er beter kan zijn dan de tegenstander de baas te zijn!

Of de pedagoog zegt: "Jullie hebben allebei schuld, vraag elkaar om vergeving en zoen het af." Dit is nog het ergste van al vanwege de onwaarachtigheid en schijnheiligheid van die kus, en omdat de schijnbaar gedoofde woede opnieuw zal oplaaien.

Als je niet de vader of de moeder van de kinderen bent, dan moet je hen met rust laten. (Ouders die met hun kind begaan zijn hebben wel altijd gelijk wanneer ze degene die hun kind een pak ransel heeft gegeven, bij zijn haren wegsleuren.) Laat ze dus maar en wacht maar af hoe duidelijk en hanteerbaar alles wordt en tegelijkertijd hoe gecompliceerd en van keer tot keer verschillend, zoals met alle onbewuste relaties in ons leven.

Maar misschien denken de onderwijzers, die niet gewend zijn aan een dergelijke wanorde, dat er allerlei lichamelijke letsels kan ontstaan. Maar op onze school zijn er sinds de laatste lente slechts twee gevallen voorgekomen, waarbij iemand gewond raakte. Eén jongen werd van de stoep geduwd en haalde daarbij zijn been tot op het bot open (de wond genas in twee weken tijd), van een andere jongen werd zijn wang geschroeid met een brandend stukje rubber, en genas die wond ook in twee weken. Nooit vaker dan eens per week gaat er een huilen en dan meestal niet van pijn, maar uit woede of schaamte. En wij kunnen ons niet herinneren, dat er buiten deze twee gevallen onder de

dertig of veertig leerlingen die hier van de zomer zonder toezicht op school bleven komen, blauwe plekken of kneuzingen zijn voorgekomen

Ik ben ervan overtuigd dat de school zich niet moet bemoeien met opvoedingskwesties die in het gezin thuishoren en ook, dat ze niet het recht heeft om te belonen of te straffen. Dat het 't beste beleid en bestuur van een school is de leerlingen de volledige vrijheid te laten in het leren en hun onderlinge conflicten te regelen zoals het hen goeddunkt. Ik ben daarvan overtuigd, maar toch hebben de oude schoolgewoonten zich in ons zo vastgezet, dat ook wij op Jasnaja Poljana hier vaak tegenin gaan. In het laatste kwartaal is er in november twee keer straf gegeven.

Tijdens de tekenles merkte de nieuw aangestelde onderwijzer dat een joch zonder reden zat te schreeuwen en op zijn burensloeg. Omdat de onderwijzer geen mogelijkheid zag om hem met woorden te kalmeren, liet hij de jongen opstaan en pakte zijn lei af – dat was de hele straf. De jongen huilde de verdere les tranen met tuiten. Het was hetzelfde joch dat ik niet had toegelaten, toen onze school nog maar net van start was, omdat ik hem voor een hopeloze idioot versleet. Zijn voornaamste eigenschappen waren domheid en meegaandheid. De anderen betrokken hem nooit bij hun spelletjes, lachten hem uit en vertelden vol verbazing wat een vreemde snuiter die Petjka wel was. “Als je hem een klap geeft – en zelfs de kleintjes doen dat – haalt

hij zijn schouders op en loopt gewoon door.” “Hij heeft helemaal geen hart,” zei een andere jongen tegen mij. Als een dergelijke knaap tot zo’n staat van razernij wordt gebracht als tijdens die tekenles, dan had daaraan de gestrafte zeker niet de schuld.

Een ander voorbeeld: Tijdens de opknapbeurt van het schoolgebouw in de zomer verdween er een Leidse fles uit de natuurkundekast.⁷ Later werden er een paar keer wat potloden en boekjes vermist toen er al geen timmerlieden en metselaars meer in de school aan het werk waren. We ondervroegen de leerlingen. De besten en oudsten, inmiddels goede vrienden van ons, begonnen te blozen en werden zo verlegen dat iedere magistraat hun verwarring zou beschouwen als het ware bewijs van hun schuld. Maar ik kende hen en kon voor ze instaan als voor mezelf. Het was duidelijk dat louter de gedachte aan verdenking hen zeer diep kwetste. Eén van hen – ik zal hem Fjodor noemen – een zeer begaafde en gevoelige jongen, werd doodsbleek, trilde over zijn hele lichaam en begon te huilen.

Ze beloofden het mij te vertellen als ze iets wisten, maar ze wilden niet zelf op onderzoek uitgaan. Na een paar dagen werd de dief gevonden; het was de zoon van een gewezen lijfeigene uit een afgelegen dorpje. Hij had een dorpsgenootje overgehaald en samen hadden zij de gestolen spullen in een koffer verstopt.

7. Een Leidse fles is een apparaat om elektrische lading op te slaan. In 1746 in Leiden uitgevonden. Zie foto.

*Leidse fles uit 1766
uit het Teylers Museum.*

Toen bekend was wie het gedaan had, waren de overige leerlingen bijna opgelucht en blij, maar tegelijkertijd kwam er een gevoel van minachting en medelijden in hen op jegens de dieven. Wij stelden hen voor om zelf een straf te bedenken: sommigen wilden dat zij er met de zweep van langs zou krijgen, door henzelf te voltrekken, anderen om een label op hun jas te naaien met het opschrift 'dief'. Deze straf was, tot onze schande, al eens eerder toegepast en juist de jongen die een jaar geleden zelf met het opschrift 'leugenaar' op zijn jas had gelopen, drong er het meest van allen op aan. Wij besloten tot de labels en toen een van de meisjes ze had vastgenaaid, keek iedereen met leedvermaak naar de gestraften en dreef de spot met hen. Zij eisten nog een verzwaring van de straf: "Ze moeten ermee door het dorp lopen en de labels tot de feestdagen ophouden." De gestrafte jongens huilden. De jongen die door zijn vriendje was overgehaald – een goed verteller en grappenmaker – was een kleine bleke en plumpe knul, huilde onbeheerst

vanuit het diepst van zijn kinderziel. De andere, de hoofdschuldige, een jongen met een haakneus en vlakke maar intelligente gelaatstreken was heel bleek. Zijn lippen trilden en zijn ogen keken met een wild soort boosaardigheid naar zijn klasgenoten die zo'n plezier hadden en af en toe vertrok zijn gezicht in een onnatuurlijke huilkrimp. Zijn pet met de gescheurde klep zat achter op zijn hoofd, zijn haren zaten in de war en zijn kleren zaten onder de krijtvegen. Dit alles trof mij pijnlijk net als de anderen en het was alsof we dit soort gedrag pas voor het eerst zagen. De vijandige blikken, die zo afkeurend op hem gericht waren, deden hem zichtbaar pijn.

Hij liep zonder op of om te kijken, met zijn hoofd omlaag naar huis, met wat ik dacht te zien die typische loop van een misdadiger, terwijl de andere kinderen achter hem aan renden en hem op een overdreven manier en met een vreemd soort wreedheid plaagden. Het was alsof een kwade geest hen leidde, tegen hun wil, en iets in mij zei dat dit niet goed was. Maar ik greep niet in: de dief liep de hele dag met zijn label op. Sinds die tijd is hij slechter gaan leren en deed hij minder vaak mee met de spelletjes of gesprekken van anderen na school.

Toen ik een tijd later de klas binnen kwam, vertelden de leerlingen mij met afschuw in hun stem, dat dezelfde jongen weer had gestolen. Uit de onderwijzerskamer had hij twintig kopeken weggenomen en ze hadden hem betrapt

op het moment dat hij ze onderaan de trap aan het begraven was. We speldden hem weer een label op en dezelfde afschuwelijke scène begon van voren af aan. Ik begon, als alle opvoeders altijd doen, de jongen de les te lezen. Een van de oudere leerlingen, die hiervan getuige was – een echte kletsmeier – deed het nog eens dunnetjes over in precies dezelfde bewoordingen als zijn vader, die voorman op een landgoed is, dat zou doen. “Wie eenmaal steelt blijft altijd een dief,” zei hij betweterig. “Als dit een gewoonte wordt, dan verval jij van kwaad tot erger.” Dit begon me te ergeren en ik voelde woede in me opkomen jegens de dief.

Ik keek naar zijn gezicht dat nog bleker was geworden en waar zo’n gekweldheid en wreedheid van af straalde. Het deed me denken aan de trekken van veroordeelde misdadigers die ik ooit gezien had. En er kwam zo’n schaamte en walging in me op dat ik dat stomme label losrukte en hem zei te gaan waarheen hij wilde.

Plotseling zag ik in, niet met mijn verstand maar met mijn hele wezen, dat ik niet het recht had deze ongelukkige jongen te kwellen en dat ik hem niet kon toespreken zoals ik en de zoon van de voorman hadden gedaan. Ik was ervan overtuigd, dat er geheimen van de ziel zijn die voor ons gesloten zijn en waar alleen het leven toegang toe heeft, maar geen zedenpreken en strafmaatregelen.

Wat een onzin! Een andere jongen stal een boek. Via een zeer omslachtig en uiterst gecompliceerd denkproces en via een keten van gevoelens en van foutieve conclusies kwam

hij ertoe een boek van een ander weg te nemen en dit om de een of andere reden in zijn tas te verstoppen. En wat doe ik? Ik plak hem het label 'dief' op, wat iets totaal anders betekent. En waarom? Om hem met schaamte te straffen, zal men zeggen. Maar waarom in Godsnaam? Wat is dat, schaamte? En is het wel zo zeker dat schaamte de neiging om weer te stelen wegneemt? Misschien werkt het juist wel averechts. Misschien was wat op zijn gezicht te lezen viel wel helemaal geen schaamte. Ik weet zelfs zeker dat het géén schaamte was maar een heel ander gevoel, dat misschien altijd op de bodem van zijn ziel gesluimerd had kunnen blijven liggen en niet opgeroepen had hoeven worden. De wereld van kinderen – die van eenvoudige onafhankelijke mensen – moet zuiver blijven, vrij van zelfbedrog en van het misdadig geloof in de juistheid van straf. Vrij ook van het misleidende geloof dat wraak gerechtvaardigd is als je het maar straf noemt.

Laten we nu de beschrijving van het dagelijks leerprogramma voortzetten. Tegen een uur of twee rennen de kinderen rammelend van de honger naar huis. Ondanks hun honger blijven ze toch nog een paar minuten wachten om te horen welke cijfers iedereen heeft, want cijfers vinden ze belangrijk ofschoon ze hen geen voordeel opleveren. "Ik heb een 5+⁸ en Olgaatje hebben ze een dikke ronde nul gegeven." "En ik heb een 4," roepen ze door elkaar. Voor 8. De cijferwaardering liep en loopt in Rusland van 0 tot 5.

hen zijn cijfers een maatstaf voor hoezeer zij zich hebben ingespannen, en zijn ze alleen met een cijfer ontevreden als ze vinden dat het onterecht gegeven is. Berg je maar, als een leerling zijn best heeft gedaan en de onderwijzer hem uit onoplettendheid een lager cijfer geeft dan hij verdiend heeft. Hij zal hem geen rust gunnen, totdat het cijfer veranderd is en als dit niet lukt, zal hij bittere tranen vergieten. Lage, maar verdiende cijfers worden daarentegen zonder protest aanvaard. Overigens is de gewoonte om cijfers te geven een overblijfsel van het oude schoolsysteem, en raken ze geleidelijk in onbruik.

Voor het begin van de eerste les na de middagpauze verzamelen de leerlingen zich net als 's ochtends in groepjes in afwachting van de onderwijzer. Meestal wordt er Russische of Bijbelse geschiedenis gegeven, waarbij alle klassen aanwezig zijn. Deze les begint gewoonlijk bij de eerste schemering. De onderwijzer staat of zit in het midden van het lokaal, de leerlingen daaromheen als in een amfitheater; op de banken, op de tafels en in de vensterbanken.

In tegenstelling tot de ochtendlessen hebben de avondlessen – speciaal deze eerste – een rustig, dromerig bijna poëtisch karakter. Kom tegen het vallen van de avond naar de school en je ziet achter de ramen geen licht branden en er is nauwelijks iets te horen. Alleen de verse sneeuwsporen op de buitentrapp, het zwakke geroezemoes achter de deur, het geluid van een rakker die met twee treden tegelijk de trap opgaat, zich vasthoudend aan de leuning, getuigen

van de aanwezigheid van leerlingen. Als je het lokaal binnenkomt, is het achter de bevroren ruiten al bijna helemaal donker.

De beste leerlingen zitten dicht tegen de onderwijzer aangeporst door de druk van de kinderen achter hen. Met opgeheven hoofden kijken ze de onderwijzer recht in de mond. Het zelfstandige meisje uit het herenhuis zit altijd met bezorgd gezicht op de hoge tafel en het lijkt wel of ze ieder woord doorslikt.

De minst gevorderde leerlingen, de jonkies, zitten wat verder weg; ze luisteren aandachtig, zelfs met een wat gefronste uitdrukking op hun gezicht en gedragen zich net als de ouderen, maar ondanks hun oplettendheid weten wij dat ze er de volgende dag niets van zullen kunnen navertellen, hoewel ze sommige dingen toch wel zullen onthouden. Sommige kinderen leunen zwaar op de schouders van anderen, anderen staan op de tafel en soms is er eentje, die zich een weg baant naar het centrum van de groep, waar hij met zijn nagel bepaalde figuurtjes op de rug van een zittend kind gaat tekenen. Zelden zal er eentje naar je omkijken.

Als er een nieuw verhaal wordt verteld, luistert iedereen in stilte. Wordt een verhaal herhaald ter voorbereiding op een proefwerk, dan klinken her en der ambitieuze stemmen, die het verlangen de onderwijzer voor te zijn niet kunnen onderdrukken. Als het een bekend verhaal is, waar ze dol op zijn, willen ze dat het in precies dezelfde woorden opnieuw verteld wordt en dulden ze niet dat een ander er-

tussen komt. "Hé, jij daar, moet je weer zo nodig voorzegen. Hou je kop!" zullen ze de dader toevoegen. Ze zijn pijnlijk getroffen door onderbrekingen in het karakter en de artistieke waarde van wat de onderwijzer vertelt. Kort geleden gebeurde dit nog met het leven van Christus.

Keer op keer verlangden zij dat het hele verhaal opnieuw verteld werd. En als het niet in zijn geheel werd voorgelezen, vulden zij het zelf aan met het slot, dat hun het liefst was, namelijk de geschiedenis van de verloochening door Petrus en het lijden van de Heiland.

Het lijkt dan wel of ze allemaal dood zijn ; niets beweegt er. Slapen ze? Maar als je dichterbij komt in het schemerdonker en je kijkt zo'n kleine vent in het gezicht, dan zie je hem de onderwijzer aanstaren, het voorhoofd gefronst van concentratie, terwijl hij voor de tiende keer de hand van zijn kameraadje van zijn schouder afduwt. Als je hem in zijn nek kriebelt, zal er zelfs geen glimlach op zijn gezicht komen, maar hij zal z'n hoofd schudden als om een vlieg te verjagen en zal weer terugkeren in het mysterieuze en poëtische verhaal; over hoe de voorhang van de tempel vanzelf doormidden scheurde en hoe de duisternis op aarde viel. En tegelijkertijd ervaart het kind dan vrees en vreugde.

Maar zodra het verhaal uit is staan allen op en drommen om de onderwijzer heen, de een nog harder schreeuwend dan de ander in hun pogingen om wat zij onthouden hebben te vertellen. Het lawaai stijgt ten top en de onderwijzer heeft grote moeite naar iedereen tegelijk te luisteren. Tegen

sommigen zegt dat hij ze hun mond moeten houden omdat hij er zeker van is dat ze alles begrepen hebben. Maar die nemen hier geen genoegen mee en gaan naar een andere onderwijzer. En als die er niet is klampen ze hun vriendjes aan, of een bezoeker of zelfs de houthakker die met de kachel bezig is. Met z'n tweeën of drieën lopen ze van de ene hoek naar de andere en vragen iedereen naar ze te luisteren. Zelden wil er iemand in z'n eentje het verhaal navertellen. Ze verdelen zich in groepjes van ongeveer gelijke sterkte en vertellen het verhaal opnieuw, waarbij ze elkaar over en weer aanmoedigen en verbeteren, en ieder op zijn beurt wacht. "Begin jij maar," zegt er eentje tegen een ander, maar als de aangesprokene weet dat hij niet zo goed is zegt hij dat ze een ander moeten vragen. Als iedereen zijn zegje heeft gezegd kalmeren ze. De kaarsen worden binnengebracht en de kinderen komen in een andere stemming.

Over het algemeen wordt er 's avonds na de eerste les minder geschreeuwd en door elkaar gelopen, en is het gezag en het zelfvertrouwen van de onderwijzer groter. Het is duidelijk merkbaar dat de leerlingen een hekel hebben aan rekenen en aan zinsontleding. Favoriet zijn zingen en lezen, en vooral, het aanhoren van verhalen. "Wat is het nut van steeds maar weer rekenen en schrijven? Vertel ons liever een verhaal, over de aarde of zelfs over geschiedenis, en dan luisteren we wel." zeggen ze. Om een uur of acht beginnen hun ogen zwaar te worden,

en gaan ze geeuwen. De kaarsen branden al lager en lager en worden niet meer zo vaak gesnoten. De ouderen weten zich te beheersen, maar de jongeren en wat mindere leerlingen dommelen in, met het hoofd op tafel geleund, geholpen door de prettige stem van de onderwijzer.

Soms, als de kinderen moe zijn – en dat komt nogal eens voor, vooral als er zeven lesuren op één dag zijn geweest – of voor feestdagen, wanneer de kachels thuis zijn aangemaakt voor het stoombad, kan het gebeuren dat er opeens in de middag, midden onder een tweede of derde les, een paar jongens zonder iets te zeggen het lokaal binnenrennen en haastig hun mutsen pakken. “Wat is er aan de hand?” “We gaan naar huis” “En de les dan, we krijgen nog wel zingen zo meteen?” “Maar de jongens zeggen dat ze naar huis gaan!” geeft een van hen ten antwoord terwijl hij zijn muts pakt en wegrent. “Maar wie heeft dat dan gezegd?” “Wat is er eigenlijk aan de hand?” vraagt een totaal verblufte onderwijzer, die netjes zijn les heeft voorbereid. “Hé, blijf hier!” Maar nu rent er een ander joch het lokaal binnen met een opgewonden en bezorgd gezicht. “Wat doe je hier nog?” valt hij boos uit tegen een treuzelaar, die besluiteloos het katoenen vulsel terugduwt in zijn pet. “Kom je nog, de anderen zijn al bijna bij de smid. Kom op!” En met z’n tweeën rennen ze naar buiten. Van achter de deur roepen ze nog: “Tot ziens, Ivan Ivanovitsj!”

Wie het besluit hebben genomen om te vertrekken en hoe dat in zijn werk is gegaan, mag God weten. Ze hebben niet

Het dorp Jasnaja Poljana.

van te voren overlegd, of een complot gesmeed; er wilden er een paar gewoon naar huis. “De jongens gaan naar huis!” en je hoort een roffel van hun voetstappen op de trap. En rollen de trap af als een poes, ze springen en buitelen in de sneeuw. Om het hardst rennend over het smalle pad gaan ze op huis aan. Zoiets gebeurt één of twee keer per week. Het is een kwetsende en onprettige ervaring voor de onderwijzer. Dat zal niemand ontkennen. Maar je zult toch ook moeten toegeven dat juist zo’n voorval de overige vijf, zes of soms zeven uren, die de leerlingen dag in dag uit met veel plezier en helemaal vrijwillig uitzitten, aan betekenis doet winnen. Juist als dit geregeld voorkomt, kun je er zeker van zijn dat het onderwijs, hoe ontoereikend en een-

zijdig het ook is, zo slecht nog niet is. Als mij gevraagd zou worden: Wat vindt u beter, dat zo'n voorval in de loop van een jaar geen enkele maal plaatsvindt of geregeld bij meer dan de helft van de lessen, dan zou ik nog voor het laatste kiezen. Ik zelf ben tenminste heel blij dat zulke voorvallen hier op Jasnaja Poljana een paar keer per maand voorkomen. Ondanks het feit dat leerlingen regelmatig wordt gezegd dat ze vrij zijn om weg te gaan, wanneer ze maar willen, is de invloed van de onderwijzer zo groot dat ik de laatste tijd een beetje bang ben dat de discipline van klassen, roosters en cijfers ongemerkt hun vrijheid zo heeft beperkt, dat zij volkomen verstrikt zijn in de listig door ons uitgezette netten van ordentelijkheid. En dat zij daardoor hun recht verloren hebben om te kiezen of protesteren.

Dat zij nog steeds blijven komen, ondanks de hun geboden vrijheid, bewijst volgens mij niet dat de school van Jasnaja Poljana zulke bijzondere kwaliteiten heeft. Ik denk eerder dat zich op de meeste scholen precies hetzelfde zou voordoen omdat de leergierigheid zo sterk in kinderen leeft, dat zij om die wens te vervullen zich zullen onderwerpen aan harde voorwaarden en veel gebreken van de school zullen verdragen. De vrijheid om plotseling uit de les weg te lopen is goed en noodzakelijk om de onderwijzer te behoeden voor het maken van de allerergste vergissingen en grofste fouten.

's Avonds wordt er meestal gezongen, in boeken gelezen of worden opstellen geschreven. Ook worden er wel discus-

sies gehouden en natuurkundeproeven gedaan. Hun meest geliefde vakken zijn: boeken lezen en proeven doen.

Bij het lezen liggen de ouderen boven op de grote stervormige tafel, hun hoofden bij elkaar, hun voeten uit elkaar. Eentje leest er voor en de rest vertelt elkaar het verhaal na. De kleintjes lezen met z'n tweeën uit één boek en als zij begrijpen wat er staat, lezen zij net als wij – een plekje zoekend waar genoeg licht is en waar ze prettig kunnen zitten, en hebben het zo te zien fijn. Sommigen, pogend twee prettige dingen te verenigen, kruipen dicht bij de brandende kachel om daar te lezen én warm te worden.

Alleen de oudste en beste leerlingen, en de meest intelligente uit de tweede klas, mogen deelnemen aan de natuurkundeproeven. Deze les heeft voor ons een nachtelijk duister en fantastisch karakter gekregen, een stemming erg lijkend op die wanneer er sprookjes worden voorgelezen.

Hier worden sprookjesachtige elementen werkelijkheid, alles raakt onder hun handen beziel: het jeneverbesje dat door zegellak wordt afgestoten, de uitslaande magneetnaald, het metaalvijsel dat over het vel papier rent wanneer er een magneet onder wordt bewogen – in alles zien ze een levend wezen.

De intelligentste jongens die ook de verklaring weten voor deze verschijnselen, raken opgewonden en praten tegen het besje, de naald en het metaalvijsel: “Hé, waar ga je nou heen, ho stop! Wegwezen! Ja, ga maar” enzovoort.

Gewoonlijk zijn de lessen om een uur of acht, negen afgelopen, tenzij de oudere leerlingen door een klusje in de werkplaats worden opgehouden. De hele meute rent dan onder luid gejoel samen de heuvel af en verspreiden zich daar in groepjes over alle hoeken het dorp, in het duister roepend naar elkaar. Soms halen ze het in hun hoofd om van de heuvel af te sleeën naar het dorp. Ze nemen de grote slee die bij het hek staat, zetten de dissels omhoog, springen erin en verdwijnen onder luid gegil in de opvliegende sneeuw. Langs de kant van de weg blijven hier en daar zwarte stipjes liggen: jongens, die uit de slee gevallen zijn.

Ondanks de toch grote vrijheid bij ons op school, ontstaat er buiten in de open lucht een nieuw soort relaties tussen onderwijzers en leerlingen, waarin er nog meer vrijheid, spontaniteit en vertrouwen bestaat. Dat is ons ideaal voor hoe het ook in de school zou moeten zijn.

Kort geleden lazen we met de eerste klas Gogols spookverhaal *Vi*.⁹ De scènes aan het slot maakten veel indruk en spraken sterk tot hun verbeelding. Sommigen probeerden op de heksen uit het verhaal te lijken, en dachten aan de wandeling van de vorige avond.

Het was niet koud geweest, een maanloze winternacht met wolken. Op het kruispunt hielden wij stil; de oudste leerlingen, die al drie jaar bij ons op school zaten, kwamen bij mij staan en vroegen of ik ze nog een eindje wilde begeleiden.

9. Nikolaj Wasiljewitsj Gogol (1809-1852)..

De jongeren keken mij even aan en renden toen de heuvel af. Zij zaten bij een nieuwe onderwijzer in de klas, en er was tussen ons niet meer de vertrouwdheid die ik nog wel had met de oudsten. “Zullen we naar het reservaat gaan,” stelde er een voor – een klein bos op ongeveer tweehonderd passen van het huis. Fedjka, een jongen van een jaar of elf met een zeer fijngevoelig, ontvankelijk en poëtisch karakter, drong er het meest van al op aan. Gevaar is voor hem blijkbaar een beslissende voorwaarde voor plezier. ‘s Zomers vond ik het altijd griezelig om te zien hoe hij met twee andere jongens naar het midden van de vijftig meter brede vijver zwom, af en toe verdwijnend in de schittering van de zonlicht. Hij zwom dan over het diepste gedeelte, draaide zich op zijn rug en spoot een fontein van water uit waarna hij met zijn ijle stem naar zijn kameraden aan de kant riep om hen te laten zien wat een durfal hij wel was.

Hij wist dat er wolven in het reservaat zaten en juist daarom wilde hij er zo graag een wandeling in maken. Iedereen vond het een goed idee, en met z’n vieren liepen we het bos in. Een andere jongen, die ik Semka zal noemen – een gezonde, evenwichtige knaap van een jaar of twaalf, die de bijnaam Vavilo had – ging voorop, terwijl hij voortdurend ‘hoe-hoe’ riep met zijn luid schallende stem.

Pronjka, een ziekelijke, zachtaardige en zeer begaafde jongen uit een arm gezin, liep naast mij. Zijn ziekelijkheid, leek mij, was hoofdzakelijk te wijten aan voedselgebrek. Fedjka liep tussen mij en Semka in en was met zijn typisch ijle stem

voortdurend aan het woord. Hij vertelde dat hij hier in de zomer eerst een of ander paard had verzorgd, en daarna dat hij nergens bang voor was. “Wat moeten we doen als er uit het struikgewas iets op ons afspringt?” vroeg hij, en drong aan op een antwoord van ons. We gingen niet het bos zelf in – dat zou al te eng geweest zijn – maar ook aan de rand van het bos begon het al aardig donker te worden. Het pad was nauwelijks meer te zien, en ook de lichtjes van het dorp niet meer.

Semka hield stil en spitste zijn oren. “Hè jongens, sta eens stil. Wat is dat?” zei hij plotseling. We zwegen, maar het bleef doodstil. Niettemin nam onze angst toe. “Wat moeten we doen als een wolf nou opeens te voorschijn springt en op ons afkomt?” vroeg Fedjka. We kwamen te praten over rovers in de Kaukasus. Zij herinnerden zich een verhaal, dat ik hen lang geleden had verteld, over de Abrekken,¹⁰ Kozakken en Hadji Murat.¹¹

Semka liep met grote passen van zijn reuzenlaarzen voorop, zijn brede rug ging ritmisch met elke stap op en neer. Pronjka probeerde naast mij te komen lopen, maar Fedjka duwde hem steeds weer van het pad af, en Pronjka, die zich vanwege zijn armoede waarschijnlijk gewoon was zich naar anderen te schikken, kwam alleen bij de interessantste

10. Opstandig volk uit de noordelijke Kaukasus.

11. Een groot leider van opstandelingen in de Kaukasus tegen het Russische gezag. Later hoofdpersoon van een novelle van Tolstoj (1904).

passages naast ons lopen, kniediep door de sneeuw naast het pad.

Iedereen die iets afweet van boerenkinderen, moet het zijn opgevallen dat ze niet gewend zijn om aangehaald te worden, Net zo min als ze het leuk vinden dat iemand lieve woordjes tegen hen zegt, hen kust of over hun bol aait. Ik heb weleens meegemaakt dat een dame, die zich tegenover een van de jongens op een dorpsschooltje vriendelijk wilde betonen, zei: "Kom lieverd, laat me je een zoen geven!" en de daad bij het woord voegde. De gekuste jongen was er erg verlegen mee, en ook gekrenkt; hij kon maar niet vatten waarom hem dit gebeurde. Een jongen van vijf jaar staat al boven dit soort liefkozingen: hij is al een 'kerel'. Daarom trof het mij bijzonder toen Fedjka, die naast mij liep, bij het engste deel van het verhaal mij aanraakte, eerst licht, en daarna met zijn knuist twee van mijn vingers omsloot en niet meer liet gaan.

Als ik zweeg, vroeg Fedjka mij door te gaan, en hij deed dat met zo'n smekende en bewogen stem dat ik wel aan zijn wens moest voldoen. "Hè jij, loop ons niet steeds voor de voeten!" viel hij eenmaal boos uit tegen Pronjka, die een paar passen voor ons uit liep. Fedjka werd zo meegesleept dat hij zelfs gemeen werd. Met zijn hand om mijn vingers voelde hij zich bang en dapper tegelijk en niemand moest het lef hebben zijn plezier te verstoren. "Verder! Verder! Goed zo!"

Het dorp in de sneeuw.

We kwamen voorbij het bos en liepen nu van de andere kant op het dorp aan. "Laten we nog een eindje lopen," riepen ze in koor, toen de eerste lichtjes van het dorp zichtbaar werden: "Laten we nog wat doorlopen." Zwijgend gingen we verder, af en toe wegzakkend in de losse onbetreden sneeuw. De wolken hingen laag en het witte duister deinde voor onze ogen. Er was geen einde aan de witheid waarover alleen wij ons knerpend door de sneeuw bewogen. De wind ruiste door de kale kruinen van de espenbomen, verder was alles stil. Ik was aan het slot van mijn verhaal gekomen, waarin de omsingelde Abrek liederen gaat zingen en zich daarna in zijn dolk stort.

Iedereen was even stil. “Waarom begon hij te zingen toen hij omsingeld was?” vroeg Semka. “Je hebt toch gehoord dat hij zich klaar maakte om te sterven,” zei Fedjka bedroefd. “Ik denk dat hij een gebed zong,” voegde Pronjka toe. Iedereen was het daarmee eens. Fedjka stond plotseling stil en vroeg: “Maar heb je ons niet eens verteld, Lev Nikolajewitsj,¹² dat de keel van je tante werd doorgesneden?” – hij had blijkbaar nog niet genoeg gegriezeld. “Vertellen! Vertellen!” en weer moest ik hun de vreselijke geschiedenis van de moord op gravin Tolstaja vertellen.¹³ Zij stonden zwijgend om mij heen en keken mij strak aan. “Hij werd gepakt!” zei Semka. “Hij zal wel bang in het donker geweest zijn, toen zij daar met doorgesneden keel lag,” zei Fedjka. “Ik zou hard weggerend zijn!” en hij omklemde mijn twee vingers nog steviger.

Wij hielden stil in het bosjes voorbij de dorsvloeren aan de rand van het dorp. Semka pakte een stok vanuit de sneeuw en sloeg ermee tegen de beijzelde stam van een linde. Rijp viel van de twijgen op zijn pet en de eenzame slagen weergalmden in het bos, “Lev Nikolajewitsj,” zei Fedjka – ik dacht even dat hij weer over mijn tante zou beginnen – “waarom

12. Tolstoj liet zich door zijn leerlingen bij zijn naam en vadersnaam aanspreken.

13. Gravin Avdotja Maximovna Tolstaja (geb. Tagaeva), een aange trouwde tante van Tolstoj, werd eerder dat jaar in Moskou vermoord door haar lijfeigene kok. Wie is die ‘hij’ waarover Fedjka spreekt? Professor Sander Zweers denkt dat dit best de kok zelf kan zijn, geschrokken van het bloedbad dat hij had aangericht.

moeten mensen leren zingen? Ik vraag me vaak af waarom ze zingen.”

God mag weten hoe hij van de gruwelijke moord opeens op deze vraag kwam, maar aan alles, de klank van zijn stem, de ernst waarmee hij op het antwoord wachtte en het stilzwijgen van de twee anderen, voelde ik een reëel en terecht verband bestond tussen deze vraag en ons voorafgaande gesprek. Misschien was de verbinding die hij legde wel gebaseerd op mijn verklaring dat criminaliteit kon voortkomen uit onwetendheid – ik had daarover in de les gesproken – en verplaatste hij zich in de ziel van de moordenaar, waarbij hij moest denken aan zijn eigen meest geliefde bezigheid – hij had een prachtige stem en een grote aanleg voor muziek – of misschien voelde hij dat het tijd was geworden voor oprechte gesprekken en kwamen er opeens allerlei vragen in hem op die om een oplossing vroegen. Zijn vraag verbaasde geen van ons.

“En waarvoor dient tekenen en waarom moeten we goed leren schrijven?” zei ik, duidelijk niet wetend hoe ik hem moest uitleggen waartoe kunst dient. “Waarom leren we eigenlijk tekenen,” herhaalde hij peinzend. Hij vroeg mij zowaar waarom er kunst is. Ik durfde en kon het hem ook niet verklaren. “Waar tekenen voor is?” zei Semka. “Je kan de dingen eerst tekenen en dan maken.” “Nee, dat is lijntekenen,” zei Fedjka, “maar waarom gezichten tekenen?” Semka’s gezonde aard bood hem een uitweg. “Waar is een stok voor? Waarvoor een lindeboom?” vroeg hij, nog

steeds op de stam van de linde slaand. "Ja, waarom bestaat een lindeboom?" haakte ik erop in. "Om spanten van te maken," antwoordde Semka. "Maar waartoe dient zij dan in de zomer, als ze nog niet is omgehakt?" "Nou nergens voor." "Nee, in alle ernst," bleef Fedjka erbij, "waarom groeit een linde?" En er ontspon zich een gesprek over het feit dat er naast nuttigheid ook nog schoonheid bestaat en dat kunst schoonheid is, en we begrepen elkaar. En Fedjka begreep waarom een linde groeit en waarom mensen zingen.

Pronjka was het met ons eens, maar hij legde de nadruk meer op de morele schoonheid, op 'het Goede'. Semka begreep het met zijn heldere verstand, maar hij erkende geen schoonheid zonder nut. Hij twijfelde. Dit zie je vaker bij heel intelligente mensen, die wel voelen dat kunst een kracht is, maar die zelf geen behoefte voelen aan die kracht. Hij wilde net als zij de kunst met zijn verstand benaderen en probeerde zo dit vuur zelf in zichzélf te ontsteken. "Morgen gaan we de Cherubijnenhymne zingen, ik ken mijn partij helemaal uit mijn hoofd," zei hij. Semka heeft een goed gehoor, maar mist bij het zingen de muzikaliteit.

Fedjka daarentegen begreep volkomen dat een linde in bloei iets prachtigs is om 's zomers naar te kijken en dat meer niet nodig is. Pronjka begreep dat het een schande was om hem om te hakken, omdat hij toch ook een levend organisme was: "Berkensap drinken is als bloed drinken." Semka zei niets maar het was duidelijk dat hij dacht dat een lindenboom van geen nut is als hij eenmaal vermolmd is.

Het doet vreemd aan te herhalen wat we die avond zeiden, maar ik herinner me dat wij, naar mijn idee, alles gezegd hebben dat er te zeggen valt over nuttigheid, fysieke en morele schoonheid.

We kwamen in het dorp. Fedjka hield nog steeds mijn hand vast, nu bijna uit dankbaarheid naar het mij toescheen. We stonden elkaar zo ná die nacht als in lange tijd niet was gebeurd. Pronjka liep nu naast ons over de brede dorpsweg. “Kijk, er brandt nog licht bij de Masonovs”, zei hij. “Toen ik vandaag naar school liep kwam Gavrjoesja uit de kroeg, straalbezopen; zijn paard was bedekt met schuim, maar hij bleef het maar met de zweep slaan. Ik vond ’t zo zielig. Waarom moest hij het zo slaan?” “Pas geleden heeft Vader zijn paard vanaf Tula de vrije teugel gelaten en dat heeft hem regelrecht in een sneeuwbank gereden. Maar hij was dronken en bleef slapen.”

“Gavrjoesja bleef het paard over zijn ogen slaan, ik had er zo’n medelijden mee,” zei Pronjka weer, “Waarom sloeg hij het toch zo? Hij kwam van de wagen en sloeg haar.”

Semka stond plotseling stil. “Bij ons slapen ze al,” zei hij, terwijl hij naar de vensters van hun zwarte scheefgezakte hut keek. “Ga je nog verder mee?” “Nee.” “Nou, tot ziens dan, Lev Nikolajevitsj,” riep hij opeens en hoewel hij zich met moeite van ons losmaakte, rende hij zo vlug als een lynx naar zijn huis, lichtte de klink van de deur en was verdwenen. “Breng je ons een voor een naar huis?” vroeg

Fedjka. We liepen verder. Bij Pronjka brandde nog licht. We wierpen een blik door het raam en zagen zijn moeder – een rijzige, mooie maar afgeleefde vrouw met zwarte ogen en wenkbrauwen – aan tafel aardappels zitten te schillen. In het midden van de kamer hing een wieg. Een van Pronjka's broers, het rekenbrein uit de tweede klas, stond bij de tafel aardappels met zout te eten. De hut was klein, vuil en donker. "Dus je bent toch niet verdwaald!" riep Pronjka's moeder. "Waar heb jij gezeten?" Met een zachtmoedige en zwakke glimlach keek hij naar het raam. Zijn moeder begreep dat hij niet alleen was en meteen nam haar gewone gezicht slecht geveinsde trekken aan.

Alleen Fedjka was nu nog over. "De kleermakers zitten bij ons thuis, daarom brandt er nog licht," zei hij met zijn zachte stem van vanavond. "Tot ziens, Lev Nikolajevitsj," voegde hij er stilletjes en innig aan toe en klopte met de ring op de gesloten deur. "Doe open," klonk zijn fijne stemmetje dwars door de winterse stilte van het dorp. Het duurde een hele tijd voordat er werd opengedaan. Ik keek door het raam. Het was een grote hut; op de kachel en op de banken waren benen en voeten te zien. De vader zat met de kleermakers te kaarten, op de tafel lagen wat koperen munten. Een vrouw, Fedjka's stiefmoeder, zat bij een kaarsenhouders en staarde begerig naar het geld. Een van de kleermakers, een echte boef, hield zijn kaarten, die hij als een waaier vasthield, als berkenbast gebogen op de tafel en keek triomfantelijk naar zijn partner. Fedjka's vader, zijn kraag los, zat met een van

inspanning en ergernis gefronst voorhoofd zijn kaarten aarzelend te betasten, waarbij zijn grove boerenhand over en weer ging. “Laat me binnen!” De vrouw stond op en kwam om de deur te openen. “Tot ziens!” zei Fedjka nogmaals. “We zouden voortaan altijd zulke wandelingen moeten maken.”

Ik ken eerlijke, goede, liberale mensen, leden van liefdadigheidsinstellingen, die bereid zijn om een honderdste gedeelte van hun fortuin aan de armen te geven – en dat ook doen – die scholen gesticht hebben, en die als ze dit zullen lezen, zullen zeggen: “Dit is niet goed,” daarbij hun hoofden schuddend. Zij zullen zeggen: “Waarom hen met alle geweld willen ontwikkelen? Waarom hen gevoelens en begrippen bijbrengen die hen vervreemden zullen van hun eigen milieu. Waarom hen uit hun eigen leefwereld weghalen?”

Ik spreek hier over mensen die zichzelf als leiders zien en die zeggen zullen: “Een mooie maatschappij zou dat worden, als iedereen maar denker en kunstenaar wilde zijn en niemand meer een boer of arbeider.”

Onomwonden zeggen ze dat ze handarbeid niet prettig vinden en dat ‘t daarom noodzakelijk is dat er mensen zijn die dit werk voor hen en de samenleving doen, net als slaven. Dit ook omdat die mensen voor iets anders dan handarbeid toch de capaciteiten niet hebben.

Is het goed of slecht of noodzakelijk dat je hen weghaalt uit hun levensomstandigheden? Wie kan het weten? En wie is

er eigenlijk in staat om hen uit hun wereld te halen? Met een machientje gaat dat niet. Is het goed of slecht om suiker bij de bloem te doen of peper in het bier?

Fedjka voelt zich niet bezwaard door de scheuren in zijn jasje, maar vragen van morele aard en twijfels kwellen hem. En u wilt hem drie roebel geven, een catechismus, een verhandeling over het nut van handarbeid en van de bescheidenheid die uzelf vreemd is. Hij heeft nu geen drie roebel nodig; die zal hij wel vinden en krijgen als hij ze wel nodig heeft. En werken kan hij ook leren zonder uw hulp, net als ademen. Maar hij heeft dat nodig wat het leven u gebracht heeft, uzelf en dat van tien generaties voor u – niet door handarbeid fijngestampt. U hebt de tijd en gelegenheid gehad om te zoeken, te denken, te lijden. Schenk hem de vruchten van uw lijden, dat is wat hij wil. Maar u verbergt zich voor hem als een Egyptische priester in een sluier van geheimzinnigheid en begraaft in de grond de talenten u in de geschiedenis doorgegeven. Wees niet bang : niets menselijks kan hem, kan de mens, schaden. Daar twijfelt u aan? Verlaat u maar op uw gevoelens, die zullen u niet bedriegen. Vertrouw op Fedjka's aard en dan zult u merken dat hij alleen maar dát in zich op zal nemen wat de geschiedenis u verplicht hem te geven: de vruchten van wat de jaren van lijden en ervaring in u teweeg gebracht hebben.

De school is gratis en de eerste leerlingen kwamen uit het dorp van Jasnaja Poljana zelf. Veel van hen zijn eerder

van school gegaan omdat hun ouders het onderwijs dat wij gaven niet goed vonden. Velen gingen niet meer zodra ze lezen en schrijven hadden geleerd, om te gaan werken bij het spoor – de belangrijkste werkgever in ons dorp. In het begin werden ook kinderen uit arme buurdorpen naar ons toegestuurd, maar al gauw hield men ze thuis omdat het te lastig was om steeds van zo ver te komen of omdat men de kosten voor onderdak te hoog vond – onze dorpelingen vragen minimaal twee zilveren roebels per maand. De wat welvarender boeren uit verafgelegen dorpen begonnen ons hun kinderen te sturen, aangelokt door het feit dat onze school gratis is en door het wijd en zijd verbreide gerucht dat het onderwijs op onze school goed was. Maar deze winter, toen in de verschillende dorpen andere scholen werden geopend, hebben zij hun kinderen teruggenomen en tegen betaling op die dorpsscholen gedaan.

Op onze school bleven alleen de kinderen van de boeren uit het dorp Jasnaja Poljana over – deze komen alleen 's winters, want in de zomer van april tot half oktober werken ze op het land – en verder nog kinderen van conciërges, rentmeesters, soldaten, boerenknechten en kosteren, en de kinderen van rijke boeren, die over afstanden van dertig tot vijftig werst naar ons toe worden gebracht.

De school telt circa veertig leerlingen in totaal, maar we zijn bijna nooit met meer dan dertig, waarvan drie tot vijf meisjes. De leeftijd van de jongens varieert over het algemeen van zeven tot dertien jaar.

Bovendien zijn er ieder jaar zo'n drie à vier volwassenen die een maand of soms de hele winter komen en er dan mee stoppen. Voor die volwassenen die om de beurt naar school komen, is de structuur van onze school uiterst ongeschikt. Hun leeftijd en hun waardigheid belet hen mee te doen in het levendige schoolleven, en ook kunnen zij hun minachting van de kinderen niet van zich afzetten. Daardoor blijven zij volkomen op zichzelf. De levendige drukte hindert hen bij het leren. Meestal komen zij om een elders begonnen cursus af te maken. Zij weten dus al wel het een en ander en geloven dat men kennis verwerft door dingen uit het hoofd te leren. Dat heeft iemand ze gezegd en daar hebben ze ervaring mee.

Om naar onze school te komen moesten ze allereerst hun angst en verlegenheid overwinnen en ook nog ruzies in hun gezin en schimpscheuten van hun maats trotseren: "Moet je die ruïne zien die naar school gaat!" En daarbij voelen zij voortdurend dat elke dag op school een verloren dag is in hun werk en hun verdiensten. Daarom verkeren zij op school constant in een geprikkelde stemming van haast en ijver, hetgeen slechter is voor het leren dan wat dan ook. In de periode waar ik hier over schrijf hadden we drie van zulke volwassenen, waarvan nu nog één.

Een volwassene gedraagt zich op school alsof er brand is in zijn hoofd; nauwelijks is hij klaar met schrijven of, terwijl hij met zijn ene hand de pen neerlegt, grijpt hij met zijn andere hand een boek en begint staande te lezen. Wanneer je

hem het boek afpakt, grijpt hij vlug een lei en als je die ook afneemt, voelt hij zich helemaal ontredderd.

Deze herfst hadden we een arbeider die voor ons de kachels stookte en tegelijkertijd wat lessen volgde. Binnen twee weken kon hij lezen en schrijven. Maar dit was geen leren, meer een ziekte, een verlengde slemppartij. Als hij door de klas liep met z'n armen vol houtblokken, bleef hij telkens staan, boog zich over het hoofd van een jongen en spelde 's-k-a: ska' en liep dan door. Als dit hem niet lukte, keek hij met jaloerse, bijna boze blik naar de kinderen. En als hij niet hoefde te werken viel er helemaal niets met hem te beginnen: hij zat dan geheel verdiept in zijn boek steeds maar voor zich uit te mompelen: 'b-a: ba; r-i: ri' enzovoort, keer op keer, en in zo'n toestand kon hij niets anders meer in zich opnemen.

Als deze volwassenen zang- en tekenles hadden of naar een verhaal uit de geschiedenis luisterden of natuurkunde proeven moesten volgen, was het duidelijk dat zij zich bij die vreselijke noodzaak neerlegden en als uitgehongerde mensen, die je hun brood hebt afgepakt, wachtten ze alleen maar op het moment dat zij hun leesboekje weer konden pakken.

Maar getrouw de regel: net zo min als ik een jongen dwing om te leren lezen zal ik een volwassene ertoe dwingen om te leren tekenen als hij eigenlijk alleen maar wil leren lezen. Ieder kiest wat hij wil.

In het algemeen is het zo dat volwassenen, die eerder elders

naar school geweest zich hebben zich op onze school nog geen eigen plaats verworven en hun en hun vorderingen verlopen langzaam. Er is iets onnatuurlijks en ziekelijks en in hun houding ten opzichte van de school.

De zondagsscholen voor volwassenen die ik heb bezocht, geven hetzelfde beeld.¹⁴ Daarom zou elke informatie over een geslaagde en vrije educatie van volwassenen heel waardevol voor ons zijn.

De mening van de mensen over de school is erg veranderd sinds haar oprichting. Nu zeggen zij: "Op de school van Jasnaja Poljana wordt in alle vakken onderwijs gegeven en de onderwijzers daar zijn reuze knap: Men zegt dat die zelfs donder en bliksem kunnen maken! En de jongens leren er goed. Ze zijn begonnen te lezen en schrijven!"

Sommige herbergiers, en rentmeesters van naburige landgoederen, doen hun kinderen uit ijdelheid bij ons op school, zodat ze alle wetenschappen zullen kennen, en tenslotte ook deelsommen kunnen maken (want delen is voor hen de hoogste wijsheid die je op een school kunt leren).

Andere vaders nemen aan dat kennis van de natuurkunde veel voordelen oplevert, maar de meerderheid doet zijn kinderen zonder bepaalde ideeën bij ons op school, alleen gehoor gevend aan de tijdgeest.

Van al deze jongens – de meerderheid – moedigen die ons

14. Scholen voor jongeren en volwassenen; in Rusland al sinds de zestiende eeuw.

het meeste aan die zonder een bepaalde reden naar school zijn gekomen en bij wie het leren zo is aangeslagen dat hun ouders nu aan deze wens van hun kinderen hebben toegegeven. Onbewust voelen zij dat er iets goeds gebeurt met hun kinderen en hebben zij besloten hen niet van school te nemen. Eén vader vertelde mij hoe hij eens een hele kaars boven het boek van zijn hardop lezende zoon had laten opbranden, en prees daarbij zowel zijn zoon als het boek uitbundig. Dat boek was het Evangelie. "Mijn vader," vertelde mij een andere leerling, "luistert zo nu dan naar een sprookje, lacht dan wat en gaat weer weg. Maar als het iets heiligs is bleef hij tot middernacht luisteren en houdt de kaars voor me vast."

Ik was eens met een nieuwe onderwijzer op bezoek bij een van mijn leerlingen en om een beetje op te scheppen tegenover de onderwijzer, vroeg ik mijn leerling of hij voor hem een algebrasom wilde oplossen. Z'n moeder was met de kachel bezig en wij vergaten helemaal haar aanwezigheid. Wij luisterden hoe haar zoon vlot en ernstig de vergelijking maakte, onder gemompel van "twee a b min c is d, gedeeld door drie", enzovoort. De moeder hield al die tijd haar hand voor haar mond. Zich met moeite inhoudend barstte zij tenslotte in lachen uit, maar kon ons niet uitleggen waar ze zo om moest lachen.

De vader van weer een andere leerling, een soldaat, vond zijn zoon, die hij kwam afhalen, in het tekenlokaal aan 't tekenen. Toen hij zag met wat voor een vaardigheid hij dat

deed sprak hij hem met 'U' aan en durfde hem niet onder de les de waterkastagnes te geven die hij had meegebracht.

Ik geloof dat de meeste ouders dit over de school denken: Net als de kinderen uit adellijke en rijke gezinnen krijgen ze daar les in alle mogelijke vakken – sommigen nutteloos – maar leren ook in korte tijd te lezen en schrijven en dus kunnen we ze er maar beter naar toe laten gaan.

Er doen evenwel ook kwalijke geruchten over ons de ronde, maar hebben weinig invloed meer. Toch werden er onlangs nog twee waardevolle jongens van school gehaald, omdat hun ouders beweerden dat ze bij ons niet leerden schrijven. Een andere vader, ook soldaat, wilde zijn zoon bij ons op school doen, maar toen hij van een van onze beste leerlingen merkte dat die uit het psalmboek alleen haperend kon voorlezen, besloot hij dat ons onderwijs slecht was en alleen onze reputatie goed.

Een paar boeren uit Jasnaja Poljana zijn nog steeds bang dat de geruchten, die vroeger de ronde deden, eens bewaarheid zullen worden. Volgens hen geven we hun kinderen les met een bepaalde bijbedoeling en zou iemand hun jongens zomaar opeens op karren kunnen zetten en naar Moskou kunnen brengen.

De ontevredenheid van de ouders over het feit dat er bij ons nooit fysiek geweld gebruikt wordt en dat er geen orde heerst, is nu bijna helemaal verdwenen. Ik heb vaak gezien, hoe een vader die zijn zoon komt afhalen, perplex staat als

hij de leerlingen in het tumult ziet rondrennen en vechten. Hij is ervan overtuigd dat ongehoorzaamheid slecht is maar weet ook dat wij goede onderwijzers zijn, maar kan absoluut niet bevatten hoe die twee dingen samen kunnen gaan.

Zo nu en dan bevestigen de gymnastieklessen hun geloof dat lichaamsoefeningen slecht zijn voor de maag “omdat het eten er dan niet door kan”. Zij geloven dat speciaal direct na de Vasten of in de herfst, als het fruit rijp is, de schade veroorzaakt door de gymlessen het grootst is. De grootmoedertjes dekken hun opgezette buiken toe en geven de ongehoorzaamheid van de kinderen én de gymlessen de schuld.

Voor sommige ouders, een minderheid, vormt ook de geest van gelijkheid bij ons op school een bron van ongenoegen. In november kwamen er twee meisjes, dochters van een rijke herbergier, bij ons op school. Ze waren altijd keurig als vrouwtjes gekleed met jasjes aan en baretten op. In het begin hielden zij zich een beetje afzijdig van de rest, maar na een tijdje waren zij gewend en vergaten zij om thee te drinken, of hun tanden schoon te houden met tabak, en begonnen zij goed te leren. Toen hun vader, gekleed in een openhangende jas van schapenbont uit de Krim, op een dag de school binnenstapte, zag hij zijn dochters staan te midden van een groep groezelige jongens met lapti¹⁵ aan

15. Lapti was een goedkoop soort schoeisel, gevlochten van berkenbast of lindenbast, met banden eraan die om de lappen bekleding van de onderbenen werden gewonden.

hun voeten, die, over de beide meisjes heen gebogen, met hun handen steunden op hun baretten, terwijl zij luisterden naar wat de onderwijzer aan het zeggen was. De vader was beledigd en nam zijn dochters van school, zonder ons te willen vertellen waarover hij ontevreden was.

Tenslotte zijn er nog leerlingen die de school verlaten omdat hun ouders hen alleen maar stuurden om bij een belangrijk iemand in de gunst te komen; als dat niet meer nodig is nemen ze hun kinderen weer van school.

